

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ (НА ПРИКЛАДІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ)

У статті висвітлено прогалини у правовому регулюванні реорганізації таких фінансових установ, як недержавні пенсійні фонди. Концептуальною вадою вбачається відсутність врегулювання особливостей реорганізації недержавних пенсійних фондів на рівні закону. Розроблено низку конкретних пропозицій щодо вдосконалення механізму правового регулювання цих відносин.

Ключові слова: фінансові установи, реорганізація недержавних пенсійних фондів.

Активний розвиток ринків фінансових послуг, що спостерігався в Україні протягом останнього часу, мав наслідком створення значної кількості фінансових інституцій різних видів і призначення. Поряд із вже достатньо дослідженими на теоретичному рівні банками і страховиками впродовж майже п'яти років в Україні функціонують недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ), які залучають грошові кошти фізичних та юридичних осіб з метою інвестування у визначені законодавством активи. В умовах фінансово-економічної кризи особливо гостро постає питання забезпечення захисту накопичених коштів правовими засобами, у тому числі в процесі реорганізації НПФ.

Питання правового регулювання реорганізації НПФ не дістали окремого висвітлення ні у наукових працях, ні у працях, присвячених юридичним особам загалом. Наявна теоретична база складається із праць, які опосередковано пов'язані з відносинами, що виникають у сфері недержавного пенсійного забезпечення (Р. А. Майданик, М. М. Слюсаревський, І. В. Венедіктова), або присвячені публічно-правовим аспектам функціонування фінансових установ (Л. К. Воронова, А. А. Нечай, І. А. Шамрай).

Хоча Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) не вживає термін «реорганізація», його збережено у ст. 59 Господарського кодексу України (далі – ГК України), ст. 19 Закону України «Про господарські товариства», ст. 33 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», ст. 13 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (далі – Закон про фінансові послуги), Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (далі – Закон про НПФ).

З приводу доцільності чи недоцільності застосовування терміна «реорганізація», як і що-

до його смислового навантаження, у літературі висловлено різноманітні думки [4, с. 18; 6, с. 23]. Можемо погодитися із точкою зору, що цей термін уже давно вживають у правовій доктрині та практиці, використовують в установчих документах, і тому спроба викреслити його з правового обігу не матиме швидкого успіху [4, с. 18]. Зважаючи на іншу спрямованість цього дослідження, зазначені поняттєві дискусії не будемо розглядати детально, а термін «реорганізація» вживатимемо у його традиційному розумінні, яке склалося в цивілістиці: як процес припинення юридичної особи, що реорганізується, та/або створення нових юридичних осіб, що супроводжується переходом прав та обов'язків до існуючих та/або новостворених юридичних осіб- правонаступників у порядку універсального правонаступництва [1, с. 6; 3, с. 248].

Розгляд питання про реорганізацію НПФ ускладнюється їхнім подвійним правовим статусом. З одного боку, НПФ є непідприємницьким товариством, з іншого – фінансовою установою (послуги з накопичувального пенсійного забезпечення віднесено до фінансових послуг відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 4 Закону про фінансові послуги). Отож, розглянемо обидва аспекти реорганізації НПФ.

Щодо принципів правового регулювання діяльності НПФ як непідприємницького товариства (у значенні ГК України – неприбуткової організації) доцільно зауважити таке. З аналізу ст. 85 ЦК України, ч. 2 ст. 53, ч. 1 ст. 131 ГК України випливає, що зазначені кодекси відсилають до спеціальних законів, що регулюють статус непідприємницьких товариств. Відповідно, якщо говорити про реорганізацію НПФ як непідприємницького товариства, то порядок реорганізації повинен бути передбачений нормами спеціального закону, а ЦК і ГК України повинні

застосовуватися в частині, що не суперечить такому закону.

Відповідно до ст. 13 Закону про фінансові послуги реорганізація та ліквідація фінансових установ відбуваються з додержанням вимог відповідних законів України та нормативно-правових актів державних органів з питань діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг. Фактично, ця норма є надто загальною і не несе ніякого змістовного навантаження. Норма не визначає, нормативно-правові акти якої юридичної сили повинні визначати порядок реорганізації та ліквідації НПФ.

Отже, ЦК України чітко встановлює, що особливості правового статусу непідприємницького товариства, яким є НПФ, встановлюються законом. Своєю чергою, Закон про фінансові послуги не містить норми, яка б однозначно стверджувала, що особливості реорганізації та ліквідації фінансових установ повинні встановлюватися законом. Оскільки НПФ є фінансовою установою, вчиняє правочини з пенсійними коштами, законодавство, має встановлювати особливі, більш конкретизовані вимоги до процедури припинення, у тому числі реорганізації НПФ. Вважаємо, що єдино допустимим є визначення таких особливостей на рівні закону.

Основним законом, який регулює правовий статус НПФ в Україні, є Закон про НПЗ, положення якого щодо реорганізації обмежуються двома нормами. Відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону про НПЗ реорганізація пенсійних фондів може бути проведена лише шляхом приєднання або злиття кількох пенсійних фондів одного виду. Законом заборонено проводити реорганізацію шляхом поділу або виділення, а також приєднання або злиття пенсійних фондів різних видів. У теорії такі види реорганізації, як приєднання та злиття, об'єднано терміном «укрупнення», коли на основі двох чи декількох юридичних осіб створюється одна велика юридична особа, що поглинає тих, які існували раніше [1, с. 12]. Зазначена заборона спрямована на захист прав учасників НПФ, тому що при поділі чи виділенні нового пенсійного фонду з існуючого постає питання про поділ чи виділення інформації про накопичені пенсійні кошти певної частини учасників пенсійного фонду та поділ пенсійних активів. Часткова передача інформації з системи персоналізованого обліку може призвести до втрати частини даних про учасників фонду та належні їм пенсійні кошти. А поділ пенсійних активів, які можуть перебувати у формі різних об'єктів цивільних прав, вимагає перетворення їх у кошти, що також може призвести до збитків на пенсійні накопичення [5, с. 195].

Більше того, приєднання або злиття можуть відбуватися лише щодо фондів одних видів (від-

критий і відкритий; корпоративний і корпоративний; професійний і професійний). Злиття або приєднання пенсійних фондів різних видів фактично неможливе через різні вимоги до учасників та засновників відкритих, корпоративних і професійних пенсійних фондів.

Варто зауважити, що процес реорганізації не тягне за собою жодних змін у правовому режимі майна НПФ, що реорганізуються, адже в рамках чинної законодавчої конструкції НПФ фактично не здатні набувати відокремлене майно, а специфічний правовий режим пенсійних активів не дає змоги кваліфікувати їх як основу майнової відокремленості НПФ [2, с. 90].

Принциповою особливістю реорганізації у вигляді злиття або приєднання є складний юридичний склад. Оскільки юридичних осіб, що зливаються, має бути як мінімум дві, необхідним є факт прийняття відповідного рішення засновниками (учасниками) всіх юридичних осіб, що беруть участь у реорганізації [1, с. 12]. Відповідно до ч. 3 ст. 16 Закону про НПЗ питання про припинення НПФ не віднесено до виключної компетенції засновників, однак, згідно з цією ж нормою, до компетенції засновників може належати вирішення й інших питань, передбачених статутом. Разом із тим, відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону про НПЗ питання про ліквідацію НПФ мають вирішувати засновники. Очевидно, у разі, якщо припинення шляхом реорганізації не віднесене статутом НПФ, до якого здійснюється приєднання, до виключної компетенції зборів засновників такого НПФ, резонно поставатиме питання про те, який орган є повноважним приймати рішення про реорганізацію від імені НПФ, до якого здійснюється приєднання, адже ліквідації в цьому випадку не відбувається. Вважаємо, що питання про припинення НПФ, у тому числі шляхом реорганізації, Закон про НПЗ має віднести до виключної компетенції зборів засновників.

ЦК України виокремлює такий різновид припинення юридичної особи, як перетворення – це зміна її організаційно-правової форми (ст. 108 ЦК України). Реорганізація шляхом перетворення чомусь проігнорована Законом про НПЗ і не вказана ні серед видів реорганізації, що дозволені для НПФ, ні серед видів, що заборонені. Якщо поглянути на визначення НПФ, то ст. 1 Закону про НПЗ в імперативній формі встановлює, що НПФ може створюватися лише в організаційно-правовій формі непідприємницького товариства. Логічним є висновок, що реорганізація НПФ шляхом перетворення не допускається.

Проаналізувавши Зміну № 1 до Державного класифікатора України 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», прийняту наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої

політики від 30 травня 2005 р. № 133, бачимо, що НПФ виділено як окрему організаційно-правову форму господарювання у групі «інші організаційно-правові форми». Очевидно, розробники Державного класифікатора взяли за основу ГК України, у якому неприбуткові організації розглядаються у контексті інших суб'єктів господарювання (ст. 131 глави 13). Державний класифікатор дає підстави для припущення, що реорганізація НПФ шляхом перетворення є можливою, оскільки НПФ має свій код, відмінний від кодів інших непідприємницьких товариств, а тому може змінювати свою організаційно-правову форму господарювання за Класифікатором, залишаючись при цьому непідприємницьким товариством. Проте Державним класифікатором не проведено послідовного поділу юридичних осіб приватного права на підприємницькі й непідприємницькі. До речі, не всі непідприємницькі товариства віднесено Державним класифікатором до «інших організаційно-правових форм» (наприклад, благодійні, релігійні організації). Розташування НПФ у цій класифікації є абсолютно не виправданим, і положення Державного класифікатора не можуть бути підґрунтям для твердження про можливість реорганізації НПФ шляхом перетворення.

Повертаючись до Закону про НПЗ, ще однією статтею щодо реорганізації є ч. 9 ст. 20, відповідно до якої в разі злиття двох і більше юридичних осіб, що мали свої корпоративні пенсійні фонди, або приєднання однієї юридичної особи до іншої для утворення спільного корпоративного пенсійного фонду реорганізація існуючих корпоративних пенсійних фондів таких юридичних осіб здійснюється у порядку, встановленому Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України (далі – Держфінпослуг). Мова йде про реорганізацію корпоративних пенсійних фондів, кожен із яких був створений одним засновником, яка відбувається внаслідок злиття або приєднання цих засновників. Як бачимо, тут чітко визначено компетенцію Держфінпослуг встановлювати особливості реорганізації таких корпоративних пенсійних фондів, що також не вважаємо виправданим.

Викладеним завершуються законодавчі норми щодо реорганізації НПФ. Очевидно, намагаючись заповнити прогалини у правовому регулюванні реорганізації НПФ, Держфінпослуг прийняла такі акти:

– Порядок здійснення окремих дій, пов'язаних із припиненням недержавного пенсійного фонду, затверджений розпорядженням Держфінпослуг від 29 серпня 2006 року № 6154. Цей нормативний акт визначає лише порядок повідомлення Держфінпослуг про прийняте рішення про припинення та оприлюднення такого рішення в засобах масової інформації;

– Методичні рекомендації щодо припинення недержавних пенсійних фондів, затверджені розпорядженням Держфінпослуг від 27 червня 2006 р. № 5944. Методичні рекомендації, що визначають детальну процедуру реорганізації НПФ, мають рекомендаційний характер, а отже, є необов'язковими для застосування НПФ. Прийняття Держфінпослуг акта рекомендаційного характеру є цілком зрозумілим, оскільки Законом про НПЗ Держфінпослуг не наділено компетенцією визначати особливості реорганізації НПФ, за винятком випадку реорганізації корпоративних НПФ, про який згадувалося раніше.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо за доцільне навести ознаки інституту реорганізації НПФ, зумовлені особливостями чинної законодавчої конструкції: 1) єдино допустимим шляхом реорганізації НПФ є укрупнення, тобто злиття та приєднання; 2) неможливість зміни розміру статутного капіталу у зв'язку із відсутністю в НПФ відокремленого майна; 3) зміна суб'єктного складу засновників (з необхідністю віднесення питання про реорганізацію до виключної компетенції зборів засновників на рівні закону).

Поряд із цим, у правовому регулюванні реорганізації НПФ наявні значні прогалини, що не може не викликати занепокоєння. Як свідчить практика діяльності фінансових установ і розвиток законодавства, ЦК України не спроможний передбачити універсальний порядок реорганізації усіх юридичних осіб, тим більше юридичних осіб із таким специфічним правовим статусом. З метою врегулювання порядку й особливостей реорганізації НПФ, пропонуємо:

1. Статтю 13 Закону про фінансові послуги викласти в редакції: «Особливості реорганізації та ліквідації фінансових установ встановлюються відповідними законами України».
2. У Законі про НПЗ передбачити норми щодо: виключної компетенції зборів засновників у прийнятті рішення про припинення НПФ, у тому числі шляхом реорганізації; порядку прийняття рішення про припинення та вимог до змісту рішення про припинення НПФ шляхом злиття або приєднання; порядку повідомлення про прийняте рішення вкладників, учасників, адміністратора, особи, що здійснює управління активами, зберігача; порядку діяльності комісії з припинення; затвердження плану припинення; порядку переведення пенсійних коштів учасників до НПФ- правонаступника або до іншої фінансової установи (в разі небажання учасника переводити кошти до правонаступника); порядку складання й вимог до змісту передавального акта і підтвердження його аудитором.

1. Аксенова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право» / Е. В. Аксенова ; Рус. гос. гум. ун-т. – М., 2006. – 28 с.
2. Вітка Ю. В. Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. В. Вітка ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2008. – 16 с.
3. Гражданское право : в 4 т. / [Ем В. С. и др. ; отв. ред. Е. А. Суханов]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – Т. 1 : Общая часть. – 720 с.
4. Кібенко О. Реорганізація АТ: «гра за новими правилами» / О. Кібенко // Юридична газета. – 2004. – № 6 (18) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/609/>. – Назва з екрана.
5. Нечай А. А. Актуальні питання фінансового права: правові основи публічних накопичувальних фондів : монографія / А. А. Нечай. – Чернівці : Рута, 2004. – 376 с.
6. Ніщевич А. Особливості реорганізації юридичних осіб і суб'єктів господарювання / А. Ніщевич, В. Лебедєв // Юридична газета. – 2006. – № 21 (81) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/article/651/>. – Назва з екрана.

Yu. Vitka

VITAL ISSUES ON FINANCIAL INSTITUTIONS REORGANIZATIONS (BASED ON NON-STATE PENSION FUNDS EXAMPLE)

The article represents gaps in legal regulation of reorganization of such financial institutions as non-state pension funds. Failure to regulate peculiarities of non-state pension funds reorganization on a law level seems to be the conceptual drawback thereof. A number of concrete suggestions regarding improvement of legal regulation mechanism of these relationships have been developed.

Keywords: financial institutions, non-state pension funds reorganization.

УДК 347(477)

Лобач О. М.

НОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ БАНКІВСЬКОГО МОРАТОРІЮ: ЧИ ЗНЯТО ПРОБЛЕМИ

У статті проаналізовано правове регулювання застосування мораторію під час дії у проблемному банку тимчасової адміністрації.

Ключові слова: мораторій, проблемний банк.

Автор уже зверталася до аналізу правового регулювання застосування мораторію під час дії у проблемному банку тимчасової адміністрації, зазначивши загальним висновком таке: необхідність удосконалення визначення цього поняття у Законі України «Про банки і банківську діяльність» (далі – Закон про банки); усунення розбіжностей між нормами Закону, якими визначаються зобов'язання, які підпадають під дію мораторію; визначення поточних зобов'язань як таких, на які дія мораторію не поширюється; передбачення у Законі України «Про виконавче

провадження» положень про зупинення виконавчого провадження, порушеного щодо банку-боржника за виконавчими документами під час дії мораторію [1, с. 75–79].

Потреба повторного звернення до розгляду інституту банківського мораторію виникла у зв'язку з тим, що до Закону «Про банки і банківську діяльність» в частині регулювання мораторію внесено зміни *, якими не знято вищезазна-

* Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків» від 24 липня 2009 р. № 1617-VI.